

Tämän Virittäjän teemanumeron aiheena on kielikontaktien jäljet kirjoitetun suomen kielen historiassa. Kielikontaktien jälkiä vanhoissa teksteissä voidaan tarkastella niin synkronisesti kuin diakronisesti. Tässä numerossa keskiössä ovat kirjallisilla vuosisadoilla suomen kieleen vaikuttaneet vierasperäiset mallit, käännöstoiminnan synnyttämät tarpeet ja valintoja ohjanneet ideaalit. Numero sopii hyvin jatkoksi viime vuosien Virittäjän teemanumeroille, joissa on käsitelty kielikontakteja, kääntämistä ja kieli-ideologioita. Kielikontaktien vaikutukset näkyvät suomenkielisissä teksteissä kaikilla kielen tasoilla. Ne ovat esillä myös teemanumeron kirjoituksissa, joissa tarkastellaan muun muassa lausetason sana- ja muotovalintoja, lainasanoja, johtomorfologiaa, eritaustaisten ilmausten variaatiota, kirjallista vuorovaikutusta ja tekstikonventioita.

Suomen kirjakielen historia alkaa 1500-luvulla painetuista teksteistä; niiden lisäksi on säilynyt muutamia samanikäisiä käsikirjoituksia. Menneiden vuosisatojen kielikontaktit ovat liittyneet sekä suulliseen kanssakäymiseen että kirjalliseen toimintaan. Kirjakielen osalta merkittävin kielikontakti on kääntäminen, jonka välityksellä on omaksuttu runsaasti vaikutteita muista kielistä. Ruotsin kielen merkitys kulttuurivaikutteiden välittäjänä ja kielen käytön esikuvana oli varhaisilla kirjallisilla vuosisadoilla erityisen suuri. Vaikutus säilyi voimakkaana vielä Ruotsin ajan jälkeenkin, erityisesti 1800-luvulla. Toinen suomen kannalta merkittävä kieli oli Itämeren alueen kaupunkien ja kaupan kieli alasaksa. Reformaation seurauksena saksan vaikutus ja esikuvallinen rooli pysyi vahvana myös uudella ajalla. Toisinaan on vaikea pitävästi osoittaa, kumpi keskenään läheisistä sukukielistä, ruotsi vai saksa, on lopulta toiminut ensisijaisena vaikuttajana. Kysymys voi olla myös kielten yhteisvaikutuksesta. Tärkeitä lähdekieliä varhaisilla kirjallisilla vuosisadoilla olivat myös sivistyksen kieli latina ja Raamatun alkukieli kreikka.

Varhaiset suomenkieliset tekstit edustavat vanhinta dokumentoitua suomea, mikä tekee niistä suomen kielen tutkimuksen kannalta erityisiä. Varhaisten kirjallisten vuosisatojen intensiivisten kielikontaktien vuoksi ne tarjoavat antoisaa aineistoa monentyyppiseen tutkimukseen. Menneiden vuosisatojen tekstien välityksellä voidaan päästä käsiksi erilaisiin kielen rakenteisiin ja käyttöön liittyviin muutosprosesseihin ja kielen kehitykseen vaikuttaneisiin tekijöihin ja selittää siten nykykielen ilmiöitä, rakenteita ja merkityksiä. Ilmiöiden taustan tunteminen mahdollistaa kielen ja sen käytön monipuolisen, syvällisen ja kokonaisvaltaisen ymmärtämisen.

Vaikka vanhan kirjakielen ja vanhojen tekstien tutkimus edellyttää erityisosaamista, kuten useiden kielten ja vanhojen kielimuotojen hallintaa, vanhojen tekstien lukemiseen harjaantuneisuutta ja kulttuurikontekstien tuntemusta, on *vanhan kirjasuomen tutkimus* luokittelevana käsitteenä yhtä kuvaava kuin *nykysuomen tutkimus*. Vanha kirjasuomi onkin kielimuodon nimitys, jolla viitataan käytännössä tutkimusaineistoon; tätä aineistoa taas voidaan tarkastella kielitieteen eri osa-alueiden näkökulmista, eri metodein ja erilaisissa teoreettisissa viitekehyksissä. Myös tässä numerossa kieltä ja tekstejä analysoidaan monin tavoin sekä diakronisesti että synkronisesti. Vanhojen tekstien tut-

kimus on tyypillisesti tavalla tai toisella kontrastiivista. Tämän teemanumeron kirjoituksissa vertailtavina ovat suomi ja sen kanssa kontaktoineet vieraat kielet, kirjasuomen kehitysvaiheita edustavat kielimuodot sekä suomen tavoin reformaation vaikutuksesta 1500- ja 1600-luvun kuluessa kirjallistunut lähisukukieli viro. Yhtä lailla kiinnostavaa tietoa tarjoavat kielten ja kielimuotojen yhteiset piirteet kuin niiden väliset erot.

Molemmissa teemanumeron artikkeleissa haetaan vastauksia kysymyksiin, kuinka kirjakielessä on toimittu, kun lähtökielten rakenteille ja ilmaisutyypeille ei ole ollut olemassa omaperäisiä vastineita, minkälaisen prosessin tuloksena ja miksi uusi aines tai kielenkäyttötapa on vakiintunut kieleen ja kuinka omaperäisen kielenaineksen merkitysala on muuttunut vieraan vaikutuksen seurauksena. Kirsi-Maria Nummilan artikkelissa analysoidaan lainaperäisten johtimien omaksumista kirjallisilla vuosisadoilla. Erityisesti kompleksisen sanaston osalta keskeinen kysymys on kautta kirjasuomen historian ollut, lainataanko vai sovelletaanko omaa ilmaisuvarantoa. Duha Elsayedin artikkeli käsittelee indoeurooppalaisten kielten futuurin ilmaisemista varhaisissa suomen- ja vironkielissä teksteissä. Artikkelin vastaa edellä esitettyihin kysymyksiin ja tuo lisäksi esiin, kuinka tarkasteltavissa lähisukukielissä tehdyt valinnat ja kieliopillistumispolut eroavat toisistaan. Artikkeleissa on keskeisesti esillä myös lainataustaisen ilmaisutyyppin elinkaaren pituus ja siihen vaikuttaneet kielensisäiset ja -ulkoiset tekijät.

Keskeisiä kysymyksiä kontaktien jälkiä tarkasteltaessa ovat esimerkiksi olleet, minkälaisia vaikuttavia tekijöitä kielenkäyttäjän valintojen taustalla on ollut, kuinka tiedostettua vieraan mallin tai aineksen käyttö on ollut, kuinka kielenkäyttöön ja kääntämiseen liittyvät ihanteet ovat vaikuttaneet ratkaisuihin ja kuinka tämä kaikki heijastuu nykysuomeen. Vierasperäisten kielenainesten ja kielenkäyttötapojen vakiintumisen kannalta keskeistä on ollut kielenohjailun suhtautuminen niihin. Näitä kysymyksiä käsitellään monelta osin sekä edellä esitellyissä teksteissä että erityisesti Heidi Salmen havaintokirjoituksessa. Salmen tutkimuksen kohteena on, kuinka lähdetekstit ovat vaikuttaneet Agricolan vihastumista ilmaisevien verbien rektioihin. Analyysi tuo lisäksi esiin muun muassa sen, millainen vaikutus eri tekstilajeissa toteutetuilla käännöstrategioilla on ollut valintoihin vieraan ja omaperäisen ilmaisutyyppin välillä.

Karin Petersonin ja Maria Lehtosen havaintokirjoitukset käsittelevät kirjoitettua vuorovaikutukseen liittyviä käytänteitä ja tekstikonventioita vanhimmissa suomenkielissä teksteissä. Peterson tarkastelee, minkälaisia funktioita ja merkityksiä koodinvaihdolla on 1500-luvun sekä suomea että latinaa sisältävässä liturgisessa tekstissä. Lehtonen puolestaan selvittää, minkälaisia lyhentämiskäytäntöjä 1500-luvun käsi-kirjoituksissa esiintyy. Tutkimukset tuovat esiin, kuinka keskiajan ja uuden ajan taitteen eurooppalaisen kulttuuripiirin kirjalliset konventiot ja kielenkäyttötavat ovat päätyneet myös suomalaisiin konteksteihin ja suomenkielisiin teksteihin.

Kokonaisuuden päättää Kielitieteen kentiltä -osiossa Lehtosen kirjoitus, jossa hän esittelee Vanhan kirjasuomen sanakirja -hanketta ja sähköisen sanakirjan käyttötapoja.

KIRSI-MARIA NUMMILA

Tämän teemanumeron on koostanut työryhmä Kirsi-Maria Nummila, Heidi Salmi, Duha Elsayed ja Harri Uusitalo.